

Ботіка Тетяна Степанівна
Соловей Анатолій Олександрович

Мультикультуралізм як основа збереження національно-державної ідентичності

УДК 32:316.722
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.15>

Ботіка Тетяна Степанівна
кандидат історичних наук, доцент
кафедри філософії і права
Одеського національного
технологічного університету
вул. Канатна, 112, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0003-1861-453X

Соловей Анатолій Олександрович
кандидат історичних наук, доцент
кафедри філософії і права
Одеського національного
технологічного університету
вул. Канатна, 112, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0003-0047-0179

Стаття присвячена актуальній проблемі, в якій досліджуються питання співвідношення культурного різноманіття та національно-державної ідентичності в умовах трансформації політичних, соціально-економічних, ідеологічних, культурних стереотипів сьогодення. Обґрунтовується, що мультикультуралізм та національна ідентичність тісно пов'язані між собою. Зокрема, виявлена еволюція поняття «мультикультуралізм», простежені основні передумови та етапи його становлення, а також визначено його вплив і значення на сучасні політичні процеси. Охарактеризовано сутність мультикультуралізму та моделі його функціонування в сучасних суспільних відносинах. Стаття також надає приклади практик та викликів, з якими стикаються світові спільноти в умовах побудови конструктивних та успішних напрямів співіснування. Аналізується низка підходів у визначенні мультикультуралізму, що є результатом глобалізації та лібералізації сучасного суспільства, а також виявлені різні варіанти цього феномену. Розкрита актуальність питань мультикультуралізму у контексті пошуку оптимального варіанта вирішення проблем культурного різноманіття. Крім того, автори розглядають теоретичні та практичні аспекти сучасного мультикультуралізму як одного з інституційних чинників державотворення. Визначаються сутність явища, його основні принципи, можливі перспективи втілення у соціокультурному середовищі та негативні настрої. Аргументовано, що мультикультуралізм насамперед варто розглядати як складну та багаторівневу специфічну модель. Стверджується, що важливим критерієм буття індивідів в умовах полікультурного соціуму є діалогічність. Доведено, що використання діалогу культур сприяє формуванню вирішального фактору на шляху подальших особистісних та суспільних орієнтирів.

Ключові слова: ідентичність, мультикультуралізм, глобалізація, трансформація, державотворення, політика, інтеграція.

Вступ. Значною особливістю сучасного світу є культурне розмаїття, зацікавленість до питань якого представляє інтерес як науковців, так і широкі кіл громадськості. Наразі суспільства розвиваються в умовах глобальної інтеграції, що неминуче веде за собою поглиблення взаємодії культурного діалогу, швидкоплинне зростання міжкультурних комунікаційних упереджень, а також посилення тенденцій щодо диференціації соціальних проявів у ході впровадження політичних та економічних перетворень. В умовах глобалізації активізувався процес культурних трансформацій, культурного пізнання, як на міждержавному, так і на міжособистісному рівнях.

На сучасному етапі розвитку явище мультикультуралізму або культурного плюралізму постає як специфічна стратегія, певна формула, своєрідний ідеологічний феномен, що в сукупності стверджують значимість існування різноманітних культурних форм. Інтеграційні та глобалізаційні потоки дають право говорити про так зване змішування різних етносів й етнічних культур. За умов наростання суперечливих і нерідко напружених настроїв сьогодення, людям будь-якої спільноти об'єктивно доводиться жити в суспільствах, в якому співісну-

ють різні типи культур. Буття на межі зазначених особливостей, взаємодія з різними культурами вимагає від індивідів чіткого розуміння, діалогічності, толерантності, а також поваги до національної ідентичності інших народів. Ці характеристики не просто сприймаються як комплекс синонімічних викликів, що репрезентують процес владного втягування народів і культур до всесвітнього комунікаційного загалу, але й водночас визначають науковий дискурс XXI ст., в якому інтеграційні процеси стали тенденцією організації життєвого простору в епоху глобалізованого світу.

Метою мультикультуралізму є створення загальнонаціональної та державної ідентичності, яка б дозволяла зберігати етнокультурні особливості кожної конкретної спільноти. Цим і визначається суперечливий характер сучасного світу, де міжнаціональні, а крізь них і міждержавні принципи, розкриваються у двох тенденціях: по-перше – диференціації, по-друге – інтеграції. Зазначені риси виражають структурні суспільні суперечності і водночас є серцевиною національного питання багатьох країн світу.

У наш час мультикультуралізм нерозривно ототожнюється з питаннями ідентичності, що в цілому

виражають ставлення сучасного суспільства до тем внутрішньої свободи, людської індивідуальності, сприйняття особистості як активного учасника соціальних настроїв. Вплив цих алгоритмів на суспільний розвиток зробив необхідним розв'язання багатокультурними суспільствами ряду непростих завдань, а саме: розвиток та збереження культурних складових соціуму, підтримка культурного розмаїття як сталого фактора протидії негативним наслідкам, вирішення міжкультурних протиріч шляхом реалізації рівноправного діалогу культур, диференціація ціннісних поглядів навколо консолідуючих спільних для усієї нації цінностей, пошуку своєї ніші у світових політичних, економічних, культурних та інших процесах – без втрати власної національної ідентичності. Тому мультикультуралізм став соціальною технологією, яка конструє бажану ідентичність.

Однією з альтернативних стратегій суспільного розвитку, спрямованих на вирішення зазначених проблем, є мультикультуралізм. Адже його головним принципом є «гармонійне співіснування різноманітних культурних та етнічних груп у плюралістичному суспільстві» [6, с. 171].

Мета та завдання. Метою запропонованої статті є розкриття такої значущої наукової проблеми як мультикультуралізм. Мета дослідження полягає також в обґрунтуванні явища мультикультуралізму та дослідженні взаємозв'язку з проблемами національно-державної ідентичності у сучасному просторі. Все це зумовлює актуальність та необхідність наукового дискурсу щодо переосмислення ролі, значення та перспектив мультикультуралізму в контексті глобалізації.

Проблематика мультикультуралізму представляє значний міждисциплінарний інтерес, залучаючи до розвідок науковців різних галузей знань. Питання мультикультуралізму слід розглядати багатопланово. Таке зацікавлення вимагає від дослідників знання історії, політології, етнології, філософії, соціології, лінгвістики, психології, конфліктології, а також інших споріднених наук, оскільки дана тематика торкається багатьох сфер людського буття. Обговорення проблем мультикультуралізму і на сьогодні відбувається у декількох напрямках: історичний, політичний, філософський, літературознавчий. В цьому розумінні важливість мультикультуралізму дедалі зростає.

Активні дослідження питань мультикультуралізму в зарубіжних країнах почалися наприкінці ХХ ст. У вітчизняній науці проблема мультикультуралізму стала актуальною не так давно. Поняття «мультикультуралізму», а також історія його виникнення та еволюції, його позитивні та негативні прояви в сучасних суспільствах розглядаються в чималій кількості наукових досліджень. В роботах українських науковців знаходимо вже сформовані певні підходи до розуміння теорії та прак-

тик мультикультуралізму. Проте, незважаючи на зміщення акцентів у сучасній українській науці в останні роки, ряд питань залишаються поза увагою вітчизняної історіографії. Ймовірно саме тому поки що ми не маємо системних досліджень із цього питання, а трактування його вичерпується переважно на публіцистичному рівні.

Методи дослідження. Основними методами, застосованими в статті, є теоретичний та описовий, а також методи аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення. Теоретико-методологічною основою стали принципи об'єктивності, історизму, світоглядного плюралізму, що у сукупності допомагають розкрити як специфічні, так і загальні риси мультикультуралізму як основи збереження національно-державної ідентичності.

Результати. Як вже було зазначено, сучасність характеризується значною трансформаційністю. Глобалізація, інтеграційні тенденції, інформаційні технології, міграційні процеси переважно свідчать про те, що кожна держава швидко змінює параметри свого загального та політичного функціонування. Практично всі країни відчувають серйозні зміни, адаптуються до нових умов світової динаміки, що, в свою чергу, впливає, як на характер взаємозв'язків з іншими державами, так і на відносини між суб'єктами в середині країни. Трансформаційне суспільство обумовлює нові правила гри для всіх учасників світового співіснування без винятку. Зазначені реалії потребують нових підходів, знань та навичок політичної культури та культурного різноманіття [1, с. 73], які не тільки віддзеркалюють наявні суспільні труднощі та суперечності, але й самі суттєво впливають на перебіг політичних подій.

Мультикультурність представляє собою достатньо багатозначне та широке поняття. Щодо визначення самого терміну «мультикультуралізм», то існує понад десяток дефініцій. Поняття «мультикультуралізм» з'явилося в науковому обігу наприкінці 1980-х років та означало поважне ставлення суспільства до менших, рівний статус різних культур, а також право індивіда на вибір своєї ідентичності тощо. Також цей термін окреслює філософську теорію, за якою стверджується існування багатьох культур в одному суспільстві, тобто – це природний стан соціального життя. Як вважає українська дослідниця А. Колодій, поняття «мультикультуралізм» інколи відлякує українських дослідників своїм іноземним звучанням. На думку науковиці, «мультикультуралізм – принцип етнонаціональної, освітньої, культурної політики, яка визнає і підтримує право громадян зберігати, розвивати та захищати усіма законними методами свої культурні особливості, а державу зобов'язує підтримувати такі зусилля громадян» [5, с. 12].

Мультикультуралізм, по суті, означає напрацювання правил і норм співіснування різних культур

та їх носіїв в одному суспільстві, в єдиному правовому, соціокультурному просторі. Мультикультурність – це, фактично, заохочування до всебічного культурного суспільства. Крім того, мультикультуралізм – це не лише філософська та культурологічна категорія, але й по суті політичні стратегії, які реалізуються у низці країн. Якщо у першому випадку мова йде про чисельні дискусії щодо змісту цього явища і, відповідно, різні погляди та концепції, пов'язані з його трактуванням, то у другому – про конкретну політику, що проводиться у відповідному суспільстві.

Властивість мультикультурного суспільства – збереження людиною своєї ідентичності, не зважаючи на впливи інших культур. Політика мультикультуралізму є відповіддю національної держави на соціокультурний виклик, пов'язаний зі зміною етнодемографічної структури суспільства, зумовленою, насамперед, характером сучасних міграційних процесів. Відповідно формуються і завдання перед суспільними інститутами: максимально полегшити співіснування культур шляхом створення сприятливих правових і соціальних норм.

Проблема мультикультуралізму – це пошук теоретичного і практичного вирішення питання, в якому сьогодні перебуває світова спільнота. У такому контексті, мультикультурність стала сутнісною ознакою постмодерну, оскільки культурна багатоманітність або так званій культурний поліфонізм є одним із головних викликів нашої епохи.

Звертаючись до історії мультикультуралізму, варто зазначити, що його поява стала реакцією на локальну політичну кризу в канадському суспільстві початку 1960-х років, пов'язану з проблемою франкомовного Квебеку. Фактично, це був імпульс щодо появи концепту, що відображав проблеми багатокультурного суспільства. Проте, в його основі лежали більш вагомі політичні й економічні причини. У дослідженнях багатьох авторів неодноразово вказується, що поява та розповсюдження мультикультуралізму були визначені особливостями історичного розвитку та соціальним загалом.

Варто зауважити, що демократія відіграє ключову роль у процесі формування та розвитку мультикультуралізму. Про це свідчить той факт, що останній з'явився в розвинутих країнах, де вбачаємо високий рівень демократії. Офіційне політичне визнання мультикультуралізм отримав у 70-х рр. минулого століття. Своє подальше поширення мультикультуралізм набув у 80–90-х рр. ХХ ст. у США, Канаді, Австралії, Великій Британії. Його поява пов'язана з тим, що в цих країнах виділилися пошуки нових форм взаємодії з іноетнічним населенням. Йшлося загалом про зниження рівня соціальної нерівності людей різної етнічної та расової приналежності. Однак, незважаючи на

зусилля влади, соціальна напруга у таких державах зростала. Повсюди розпочалася боротьба за право «бути іншим», відстоювання власної самобутності. Для представників різних етнічних груп, які сформувалися, насамперед, із недавніх мігрантів, суперечливість ситуації полягала ще й у тому, що, з одного боку, для їх процвітання в країні необхідно було якомога скоріше та повніше влитися в іншу культуру, а з іншого боку – деконструкція їх старої ідентичності пов'язувалася з тим, що для збереження достатнього психологічного комфорту мігрантам необхідно було зберігати елементи власної культури [8, с. 156].

Наразі перед сучасними націями вже не стоїть питання: бути чи не бути їм мультикультурними? Ці та багато інших чинників стали помітними явищами сучасного світу. Концепція мультикультуралізму з моменту своєї появи і до сьогодні нерідко є об'єктом запеклого протистояння. Поряд з прихильниками мультикультурності є й ті, хто критично ставляться до даної політики. Так, у працях словенського культуролога та соціального філософа С. Жижека знаходимо критику ідей мультикультуралізму. У роботі «Дражливий суб'єкт: відсутній центр політичної онтології» [2] автор не тільки стає на захист мислячого суб'єкта, але й вказує на зворотній бік мультикультуралізму, як на ідеологію, що за своєю зовнішньою привабливою стороною приховує знищення проявів індивідуальності.

Політолог Ч. Кукатас у статті «Теоретичні основи мультикультуралізму» [9] пропонує п'ять варіантів реакції суспільства на культурне розмаїття: ізоляція, асиміляція, м'який мультикультуралізм, жорсткий мультикультуралізм та апартеїд. Ізоляцію він вважає найбільш очевидною реакцією суспільства, а спроби не допустити виникнення культурного різноманіття в країні провадяться через жорстку імміграційну політику. Таким чином, суспільство прагне зберегти традиційні переваги та привілеї більшості своїх членів. Але в такому випадку обмеження винятково імміграції недостатньо, тому що окрім контактів з іммігрантами, існує ще безліч способів впливу інших культур на те чи інше суспільство. Асиміляція, наприклад, на думку вченого, є альтернативою ізоляції і полягає в тому, щоб допускаючи в країну приїжджих, запроваджувати політику їхньої асиміляції. Але ця політика також не є ефективною, оскільки, по-перше, іммігранти не тільки асимілюються, а й самі впливають на повсякденне життя та менталітет приймаючого суспільства, по-друге, не всі культурні меншини готові змінюватися в тій мірі, як того вимагає соціальна політика приймаючої держави, по-третє, в суспільстві, де традиції індивідуальної свободи є переважаючими, асиміляторська політика може вимагати введення певних обмежень не тільки до прибулих, а й до громадян, які народилися та виростили в цій країні [7, с. 33].

Проблема мультикультуралізму є гострою для сучасної України в контексті дискусій щодо співвідношення минулого, настроїв сучасного та пріоритетів майбутнього. Мультикультурний підхід видається перспективним і продуктивним на теренах України, оскільки дає можливість розглядати в інтегративному полі характерні явища соціальних процесів, що відбуваються в сучасному українському суспільстві. Стосовно України, безперечно, мультикультурність має стати одним із новітніх викликів, які визначатимуть якісно нові принципи державотворення у площині національного, європейського та глобального досвіду.

Цілком очевидно, що гармонізації міжнаціональних відносин, становленню мультикультуралізму як методу етнонаціональної політики перешкоджають ідеологічні стереотипи, догматичний характер деяких штампів та когнітивних упереджень [3, с. 24]. Сьогодні головний виклик для європейських країн – це пошук оптимальної моделі інтеграції, способів залучення мігрантів у соціокультурне середовище країни перебування. Такий підхід не гарантує рівного представництва різних етнічних груп, проте дає змогу збалансувати інтереси поліетнічного суспільства та уникати міжнаціональні протистояння.

У сучасному світі все більшої значущості набуває діалог культур, в процесі якого відбувається інтенсивний обмін інформацією, переважно культурницькою, і ця інформація значно впливає на формування уявлень про учасників міжкультурного діалогу, а також про сприйняття одного народу іншим. У такому разі віддзеркалюється партнерська концепція мозаїчної ідентичності. Індивід, будучи заручником соціальної структури, має багато ідентичностей, які часто взаємоперетинаються, – історичну, корпоративну, соціальну, релігійну, етнічну, національну та ін. У широкому сенсі міжкультурний діалог є одним із найважливіших наслідків економічних та політичних змін, що сьогодні охопили весь світ. Зона перетину інтересів представників культур перетворюється на рефлексивне комунікаційне поле [4, с. 470].

Висновки. Таким чином, можемо підсумувати, що впродовж останніх десятиліть слово «мультикультуралізм» посіло настільки важливе місце в політичному, соціальному, гуманітарному та медійному дискурсах, що без нього не можливо й уявити вектральність про цілісне існування та успішне функціонування певних регіонів у відповідний період. Водночас мультикультуралізм виступає в якості соціалізуючого чинника. Мультикультуралізм, по суті, означає напрацювання правил і норм співіснування різних культур та їх носіїв в одному соціумі, в єдиному правовому, соціальному та економічному просторі. З огляду на вищезазначене, напрошується висновок, що проблеми впровадження політики мультикультурності в умо-

вах збереження національно-державної ідентичності залишаються актуальними та потребують подальших наукових розробок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ботіка Т.С., Соловей А.О., Мамроцька О.А. Історико-філософські засади політичної культури в Україні як основи державотворення та соціальна відповідальність. *Гілея: науковий вісник*. Київ. 2021. Вип. 165 (№ 10). С. 73–76.
2. Жижек С. Дразливий суб'єкт: відсутній центр політичної онтології. Київ. 2008. 510 с.
3. Калакура О.Я. Мультикультуралізм: сутність і перспективи для України. *Чорноморський літопис: науковий журнал*. Миколаїв. 2010. Вип. 2. С. 19–25.
4. Козловець М.А., Михайлова М.О. Мультикультуралізм і проблема єдності суспільства. ХХ століття – етнонаціональний вимір та проблеми Голокосту: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції, Житомир, 22–23 жовтня 2010 р. Дніпропетровськ, 2011. С. 463–472.
5. Колодій А. Американська доктрина мультикультуралізму і етнонаціональний розвиток України. *Україна і США: взаємодія у галузі політики, економіки, культури і науки*. Київ. 2008. Вип. 6. С. 5–14.
6. Ляпіна Л.А. Мультикультуралізм як стратегія міжкультурної взаємодії: сучасний соціогуманітарний дискурс. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики: збірник наукових праць. Запоріжжя. 2018. Вип. 79. С. 171–178.
7. Михайлова М.О. Мультикультуралізм і проблема толерантності у поліетнічному соціальному просторі. *Вісник Житомирського державного університету*. Житомир. 2010. Вип. 54. С. 32–36.
8. М'язова І. Про місце та роль мультикультуралізму в комунікативному просторі. *Філософські проблеми гуманітарних наук*. Київ. 2008. № 13. С. 156–160.
9. Kukathas С. Multiculturalism. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/multiculturalism/> (дата звернення: 12.12.2024).

REFERENCES:

1. Botika T.S., Solovey A.O., Mamrotska O.A. (2021) Istoryko-filosofski zasady politychnoi kultury v Ukraini yak osnovy derzhavotvorennia ta sotsialna vidpovidalnist [The historical and philosophical bases of the political culture in Ukraine as the foundation of the state formation and social responsibility]. *Hileya: Scientific Bulletin*. Kyiv, no. 165(10), pp. 73–76.
2. Zhyzhek S. (2008) *Drazhlyvyi subiekt: vidsutnii tsentr politychnoi ontolohii* [The ticklish subject. The absent centre of political ontology]. Kyiv. 510 p. (in Ukrainian).
3. Kalakura O. (2010) *Multykulturalizm: sutnist i perspektyvy dlia Ukrainy* [Multiculturalism: essence and perspectives for Ukraine]. *Chornomorskyi litopys: naukovyi zhurnal*. Mykolaiv, no 2, pp. 19–25.
4. Kozlovets M.A., Mykhailova M.O. (2011) *Multykulturalizm i problema yednosti suspilstva* [Multiculturalism and the problem of the society unity]. *Proceedings of the XX st. – etnonatsionalnyi vymir ta problemy Holokostu:*

zbirnyk naukovykh prats za materialamy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Zhytomyr, October 22–23, 2010), Dnipropetrovsk, pp. 463–472.

5. Kolodii A. (2008) Amerykanska doktryna multykulturalizmu i etnonatsionalnyi rozvytok Ukrainy [American doctrine of multiculturalism and ethnonational development of Ukraine]. *Ukraina i SShA: vzaiemodiia u haluzi polityky, ekonomiky, kultury i nauky*. Kyiv, no 6, pp. 5–14.

6. Liapina L.A. (2018) Multykulturalizm yak stratehiia mizhkulturnoi vzaiemodii: suchasnyi sotsiohumanitarnyi dyskurs [Multiculturalism as a strategy of intercultural cooperation: current social-humanitarian discourse]. *Sotsialni tekhnolohii: aktualni problemy teorii ta*

praktyky: zbirnyk naukovykh prats. Zaporizhzhia, no 79, pp. 171–178.

7. Mykhailova M.O. (2010) Multykulturalizm i problema tolerantnosti u polietnichnomu sotsialnomu prostori [Multiculturalism and the problem of tolerance in the international social field]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu*. Zhytomyr, no 54, pp. 32–36.

8. Miazova I. (2008) Pro mistse ta rol multykulturalizmu v komunikatyvnomu prostori [About the place and the role of multiculturalism in the communicative field]. *Filosofski problemy humanitarnykh nauk*. Kyiv, no 13, pp. 156–160.

9. Kukathas C. Multiculturalism. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/multiculturalism/> (accessed 12 December 2024).

Multiculturalism as a basis for preserving of national-state identity

Botika Tetiana Stepanivna

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the Department
of Philosophy and Law
Odesa National University of Technology
Kanatna str., 112, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1861-453X

Solovey Anatoliy Oleksandrovych

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the Department
of Philosophy and Law
Odesa National University of Technology
Kanatna str., 112, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0047-0179

The article is devoted to the actual problem in which the questions of correspondence of cultural variety and national-state identity are investigated in the conditions of transformation of political, social-economic, ideological and cultural stereotypes of the present. It is explained that multiculturalism and national identity are closely connected between each other. Besides, the evolution of definition of «multiculturalism» is shown, the main preconditions and the stages of its foundation are depicted and its influence and meaning on the modern political process is defined. It is characterized the content of multiculturalism and the models of its functionality in the modern social relations. The article also gives examples of practice and challenges which the world community is met with in the conditions of building of constructive and successful directions of coexistence. It is analyzed the range of approaches in the determination of multiculturalism which is a result of globalization and liberalization of modern society and different versions of its phenomenon are also depicted. It is revealed the actuality of questions of multiculturalism in the context of optimal variant of solving the problem of cultural variety. Except that, the authors deal with the theoretical and practical aspects of modern multiculturalism as one of the institutional elements of state-building. It is determined the nature of the phenomenon, its main concepts, the possible perspectives of implementing in the sociocultural environment and the negative mood. It is argued that multiculturalism first of all should be considered as a difficult and specific multilevel model. It is stated that the important factor of individual being in the conditions of multicultural society is communication. It is proved that the using of the dialogue of cultures contributes to forming of the main factor on the way of further individual and social landmarks.

Key words: identity, multiculturalism, globalization, transformation, state-building, politics, integration.